

## DOPRINOS POLJOPRIVREDE REALIZACIJI KONCEPTA ODRŽIVOG RAZVOJA

Đurić Katarina<sup>1</sup>

Tomaš Simin Mirela<sup>2</sup>

Lukač Bulatović Mirjana<sup>3</sup>

Marković Todor<sup>4</sup>

Glavaš Trbić Danica<sup>5</sup>

**Sažetak:** *Koncept održivog razvoja predstavlja globalno prihvaćen razvojni model u svim segmentima privrede i društva, pa tako i u poljoprivredi. Cilj rada je da se, sistematizacijom dosadašnjih iskustava, prikaže doprinos koji poljoprivreda ostvaruje u domenu realizacije koncepta održivog razvoja, sa posebnim akcentom na prehrambenu sigurnost u zemljama u razvoju. U radu je posebno analiziran uticaj poljoprivrede na ekološku, ekonomsku i socijalnu dimenziju održivog razvoja. Osnovni doprinos poljoprivrede u domenu ekološke održivosti je minimiziranje štetnog uticaja na prirodne resurse*

---

<sup>1</sup> Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, Trg Dositeja Obradovića 8, Novi Sad, e-mail: katarina.djuric@polj.uns.ac.rs

<sup>2</sup> Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, Trg Dositeja Obradovića 8, Novi Sad, e-mail: mirelat@polj.uns.ac.rs

<sup>3</sup> Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, Trg Dositeja Obradovića 8, Novi Sad, e-mail: mirjana.lukac@polj.uns.ac.rs

<sup>4</sup> Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, Trg Dositeja Obradovića 8, Novi Sad, e-mail: todor.markovic@polj.uns.ac.rs

<sup>5</sup> Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, Trg Dositeja Obradovića 8, Novi Sad, e-mail: danicagt@polj.uns.ac.rs

*i obezbeđenje proizvodnje dovoljne količine zdravstveno bezbedne hrane. Jedan od faktora koji doprinosi ekonomskoj održivosti poljoprivrednih gazdinstava, a samim tim i ruralnih područja je diverzifikacija privrednih aktivnosti ruralne populacije uz adekvatne mere finansijske podrške poljoprivredi. Obezbeđenje ekonomske motivisanosti ruralnog stanovništva za privređivanjem i životom u ruralnim sredinama, uz poštovanje ljudskih prava predstavljaju osnov za postizanje dugoročne socijalne, odnosno demografske održivosti.*

**Ključne reči:** poljoprivreda / održivi razvoj / ruralni razvoj / milenijumski ciljevi / Agenda 2030 / prehrambena sigurnost.

## UVOD

Koncept održivog razvoja počeo je da se postepeno uvodi u globalnu razvojnu agendu sedamdesetih godina XX veka. Uočavajući negativne efekte intenzivnog privrednog rasta, članovi Rimskog kluba su 1972. godine u publikaciji „Granice rasta” ukazali na značaj odgovornog odnosa prema prirodnim resursima. Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj definisala je politički prihvatljiv koncept održivog razvoja, koji je prezentovan na konferenciji Ujedinjenih nacija u dokumentu „Naša zajednička budućnost” 1987. godine. Pri tome, ova komisija je održivi razvoj definisala kao „razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, ne dovodeći u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe” (Blowfield & Murray, 2011). Naredni korak u definisanju smernica ka održivom razvoju bila je sednica Ujedinjenih nacija koja je održana 1992. godine u Rio de Žaneiru. Na ovoj sednici razmatrana su pitanja zaštite životne sredine, ali je naglašena i potreba da se upravljanje globalnim razvojem planira tako da se, pored zaštite životne sredine, paralelno rešavaju i druga pitanja, kao što su siromaštvo i nezaposlenost (United Nations, 1993).

Uvođenjem u razvojnu agendu novih prioriteta, pored ekološke dimenzije, održivi razvoj dobija još dve dimenzije: ekonomsku i socijalnu, odnosno društvenu (Munitlak Ivanović, 2018). Dok se ekološka dimenzija održivog razvoja odnosi na aktivnosti usmerene ka očuvanju i zaštiti biodiverziteta i prirodnih resursa, ekonomska dimenzija podrazumeva težnju ka kontinuiranoj proizvodnji i ravnomernijoj raspodeli bogatstva i ekonomske moći (Labović, Vujović i Dašić, 2021). Socijalna ili društvena dimenzija održivog razvoja usmerena je na ostvarivanje blagostanja

stanovništva i unapređenje socio-ekonomskih uslova života. Ovako opisane dimenzije nazvane su „tri stuba” održivog razvoja (Giddings, Hopwood & O'Brien, 2002).

Sa ciljem da se razvoj ljudskog društva u što većoj meri približi konceptu održivosti, pod okriljem Ujedinjenih nacija usvojen je 2000. godine dokument pod nazivom „Milenijumska deklaracija”. Pored iskorenjivanja ekstremnog siromaštva i gladi u svetu, postavljeno je još sedam tzv. Milenijumskih ciljeva: (1) obezbeđenje osnovnog obrazovanja, (2) promovisanje rodne ravnopravnosti, (3) smanjenje smrtnosti dece, (4) unapređenje zdravlja žena, (5) borba protiv side, (6) obezbeđenje ekološke održivosti i održivosti životne sredine i (7) stvaranje globalnog partnerstva za razvoj (United Nations, 2002).

Ostvarivanje Milenijumskih ciljeva planirano je do 2015. godine. Izvesni pomaci su ostvareni, ali su pojedini problemi i dalje ostali prisutni na globalnom planu. Zbog toga, Ujedinjene nacije u avgustu 2015. godine donose novi razvojni plan pod nazivom „Agenda 2030”. U ovom dokumentu definisan je plan globalnog održivog razvoja za period od 2015. do 2030. godine. Milenijumske ciljeve zamenjuju Ciljevi održivog razvoja (United Nations, 2015).

U dokumentu „Agenda 2030” definisano je sedamnaest ciljeva održivog razvoja. Među njima nalaze se i ciljevi u čijem ostvarivanju poljoprivreda ima izuzetno važnu ulogu. To su:

- eliminisanje svih pojavnih oblika siromaštva;
- eliminisanje gladi, podizanje bezbednosti hrane, obezbeđenje kvalitetne ishrane i promovisanje održive poljoprivrede;
- realizacija održive proizvodnje i potrošnje;
- očuvanje i održivo korišćenje vodnih resursa;
- očuvanje i održivo upravljanje šumskim površinama, zaustavljanje degradacije zemljišta i smanjenja biodiverziteta.

Na ostvarivanje navedenih ciljeva poljoprivreda ostvaruje direktan uticaj. Eliminisanje gladi, ostvarivanje prehrambene sigurnosti i poboljšanje kvaliteta hrane predstavljaju prioritete Ciljeva održivog razvoja UN (Beltran-Pena, Rosa & D'Odorico, 2020). Razvoj održivih poljoprivrednih

sistema u zemljama u razvoju značajno bi doprineo smanjenju gladi i ekstremnog siromaštva u ruralnim oblastima. Sa druge strane, odgovorno upravljanje prirodnim resursima, koji predstavljaju primarne faktore poljoprivredne proizvodnje ostvarilo bi pozitivan uticaj na njihovo očuvanje i sprečilo dalju degradaciju zemljišta, šuma i voda. Upravo u toj povezanosti ogleda se uloga i značaj poljoprivrede u ostvarivanju održivog razvoja.

## **CILJ I METODE ISTRAŽIVANJA**

Cilj rada je utvrđivanje uloge i značaja poljoprivrede kao faktora održivog razvoja. Takođe, cilj istraživanja je da se prikažu načini na koji poljoprivreda utiče na ostvarivanje tri dimenzije održivog razvoja: ekološku, ekonomsku i socijalnu.

Shodno postavljenom cilju, u istraživanju su korišćeni metodi svojstveni društvenim naučnim disciplinama. Pre svega, korišćen je metod analize i sinteze, zatim metod indukcije i dedukcije, kao i deskriptivni naučni metod.

## **ULOGA POLJOPRIVREDE U OSTVARIVANJU ODRŽIVOG RAZVOJA – MEĐUNARODNA ISKUSTVA**

Ciljevi održivog razvoja, definisani u dokumentu „Agenda 2030” međusobno su povezani i uslovljeni. Ta povezanost može biti horizontalna i realizuje se tako što ostvarivanje jednog cilja deluje na ostvarivanje drugog, ali i vertikalna, kada potciljevi deluju na ostvarivanje ciljeva.

Pored glavnih sedamnaest ciljeva održivog razvoja, „Agenda 2030” sadrži i 169 tzv. potciljeva, koji su integrisani u glavne ciljeve i bliže ih određuju. Ključni cilj čije ostvarivanje obezbeđuje prehrambenu sigurnost stanovništva je eliminisanje gladi i siromaštva. Ovaj cilj „Agende 2030” raščlanjen je na pet potciljeva (United Nations, 2015):

1. eliminisanje gladi i siromaštva,
2. eliminisanje svih oblika nehranjenosti,

3. povećanje produktivnosti u poljoprivredi i povećanje prihoda malih poljoprivrednih gazdinstava,
4. povećanje produkcije hrane i
5. održavanje genetske raznovrsnosti u poljoprivredi.

Ostvarivanje navedenih potciljeva održive poljoprivredne proizvodnje vodi ka produkciji zdravstveno-bezbedne i kvalitetne hrane čija je cena prihvatljiva za potrošače. Na taj način, poljoprivreda doprinosi održivom razvoju u više aspekata. Pre svega, ona se zasniva na sistemu proizvodnje koji ne narušava biodiverzitet i ne ugrožava kvalitet prirodnih resursa. Takođe, rastom produktivnosti omogućava se i niskodohodovnim zemljama da obezbede prehrambenu samodovoljnost i oslobode se uvozne zavisnosti kada je hrana u pitanju. Unapređenjem sistema proizvodnje pruža se mogućnost malim poljoprivrednim gazdinstvima da obezbede veći dohodak, a samim tim i da budu ekonomski održiva. Kada su ekonomski motivisani, poljoprivrednici ne napuštaju ruralna područja, pa se na indirektan način ostvaruje i uticaj na socijalnu, odnosno demografsku održivost.

Iako poljoprivredna delatnost ima važnu ulogu u ostvarivanju ciljeva održivog razvoja, ona nije u stanju da samostalno, bez odgovarajuće institucionalne podrške ostvari taj pozitivan uticaj (Omilola & Robele, 2017). Sveobuhvatne sektorske politike usmerene na hranu i prirodnu sredinu kroz sistem inoviranih zakona i propisa mogu doprineti promenama u ponašanju svih subjekata koji su učesnici u prehrambenom lancu, od proizvođača do potrošača. Takođe, koherentnost u formulisanju i implementaciji politika između poljoprivredno-prehrambenih, zdravstvenih, socijalnih i ekoloških sistema od suštinskog je značaja za izgradnju sinergije ka efikasnijim i efektivnijim rešenjima sistema za ishranu. Sve navedno značajno bi dopinelo obezbeđivanju zdravstveno bezbedne hrane po pristupačnoj ceni za potrošače (FAO, 2021).

Kada se govori o Ciljevima održivog razvoja, pre svega se misli na eliminisanje gladi i siromaštva. Međutim, pored ovog primarnog cilja, postoje i drugi, isto tako važni, izazovi u čijem prevazilaženju poljoprivredni sektor ima odgovarajuću ulogu, kao što su: pothranjenost stanovništva, očuvanje životne sredine, prirodnih resursa i biodiverziteta, ekonomska inkluzija i socijalna održivost (United Nations, 2015a).

Jedan od najvećih izazova sa kojima se poljoprivreda suočava je obezbeđenje dovoljne količine hrane za rastuću svetsku populaciju. Projekcije Ujedinjenih nacija ukazuju da će do 2050. godine biti potrebno da se obezbedi hrana za najmanje 9 milijardi ljudi na planeti, što će prouzrokovati povećanje tražnje za hranom za 70%. Takve tendencije uslovljavaju promene u sistemima poljoprivredne proizvodnje koji moraju biti u potpunosti usklađeni sa principima održivog razvoja (King et al., 2017). Uzimajući u obzir navedene projekcije, ističe se da bi svetska produkcija hrane trebalo da raste po stopi od 2% na godišnjem nivou, da bi zadovoljila potrebe ukupne populacije (Praća, Paspalj i Paspalj, 2017). Istovremeno, Organizacija za hranu i poljoprivredu ističe da se na globalnom nivou proizvede dovoljno hrane koja bi mogla da podmiri 120% energetske potrebe svakog stanovnika planete (Momčilović, 2019). Uprkos tome, broj stanovnika kojima je hrana nedostupna još uvek je nedopustivo visok (Tabela 1).

**Tabela 1.** *Kretanje broja pothranjenog stanovništva u zemljama u razvoju*

| Godina | Udeo pothranjenog stanovništva u ukupnom stanovništvu u ZUR (u %) |
|--------|-------------------------------------------------------------------|
| 2000.  | 18,30                                                             |
| 2005.  | 17,90                                                             |
| 2010.  | 14,50                                                             |
| 2015.  | 12,90                                                             |

Izvor: <http://ourworldindata.org>

Najveći deo svetske populacije koji se suočava sa oskudicom hrane naseljava ruralna područja Subsaharske Afrike, zatim Južne i Istočne Azije i Južne Amerike (Tabela 2). Prema podacima Organizacije za hranu i poljoprivredu, 2020. godine u svetu je 768 miliona ljudi bilo suočeno sa glađu, a 40% dece uzrasta do pet godina imalo je zaostatke u mentalnom i fizičkom razvoju kao posledice nedovoljnog unosa hrane (FAO, 2020).

**Tabela 2.** *Udeo pothranjene populacije 2020. godine*

| Region                    | % udeo pothranjenog stanovništva |
|---------------------------|----------------------------------|
| Subsaharska Afrika        | 20,3                             |
| Južna Azija               | 14,5                             |
| Latinska Amerika i Karibi | 7,7                              |
| Istočna Azija i Pacifik   | 4,3                              |
| Ukupno - SVET             | 8,9                              |

Izvor: FAO, 2020

Navedene regione karakteriše ekstenzivna poljoprivreda, odsustvo agrotehničkih mera, a samim tim niski prinosi i česti gubici roda usled nepovoljnih agroekoloških uslova. Dok se, sa jedne strane, intenzifikacija proizvodnje koristi kao sinonim za povećanje produkcije hrane, sa druge strane pojedini autori ističu da intenzifikacija poljoprivrede neminovno vodi ka negativnim efektima po životnu sredinu (Hazell & Wood, 2008; Cui & Shoemaker, 2018). U izveštaju Ujedinjenih nacija navodi se da visok stepen intenzifikacije poljoprivrede može da dovede do ekoloških katastrofa, kako na lokalnom, tako i na globalnom nivou (Nellemann et al., 2019).

Jedan od načina da se prehrambeni problem zemalja u razvoju reši je mehanizam koji se zove „održiva intenzifikacija”. Naime, reč je o takvom sistemu poljoprivrede u kome se, dugoročno posmatrano, primenom inovacija proizvodi više hrane uz racionalan pristup inputima, da bi se smanjio štetan uticaj na prirodnu sredinu (Juma, Tabo, Wilson & Conway, 2013). Drugim rečima, održiva intenzifikacija predstavlja traganje za načinom da se poveća proizvodnja uz istovremeno što manje negativne uticaje na biodiverzitet (Garnett, Appleby, Balmford & Bateman, 2013). Kao najznačajnija karakteristika održive intenzifikacije je ostvarivanje stabilnih prinosa. Strategija sprovođenja održivog intenziviranja poljoprivrede može se pripisati efikasnom korišćenju inputa i usvajanju održivih praksi i tehnologija (Xie, Huang, Chen, Zhang & Wu, 2019). Međunarodna iskustva (Pretty, Toulman & Williams, 2011; Adenle, Weding & Azadi, 2019; Zhang et al., 2011) pokazuju da produktivnija i resursno efikasnija poljoprivreda može povećati dostupnost hrane i doprineti svetskoj prehrambenoj sigurnosti, uz istovremeno očuvanje prirodnih resursa i biodiverziteta. Pri tome, održivu intenzifikaciju, kao relativno nov koncept ne treba posmatrati kao jedini, već samo kao jedan od bitnih koraka koje je potrebno sprovesti u cilju unapređenja globalnog prehrambenog sistema, uz istovremeno obezbeđenje održivog razvoja i prehrambene sigurnosti (Đurić, Ivanišević, Jahić i Prodanović, 2021).

## **DOPRINOS POLJOPRIVREDE OSTVARIVANJU EKOLOŠKE ODRŽIVOSTI RURALNIH PODRUČJA**

Intenzivna poljoprivredna proizvodnja, posebno ukoliko je bazirana na neracionalnom pristupu prirodnim resursima, po pravilu dovodi do degradacije zemljišta. Neodgovorna primena poljoprivredne mehanizacije i agrohemikalija vode ka gubitku proizvodnih sposobnosti zemljišta, pa se

iz tog razloga ne može smatrati dugoročno održivim sistemom. Intenzivna dugogodišnja poljoprivredna proizvodnja za sobom ostavlja niz problema, koji nastaju kao posledica degradacije obradivog zemljišta, intenzivne upotrebe pesticida i insekticida, kao i monokulturne proizvodnje (Oljača i Dolijanović, 2010).

Pored zemljišta, drugi primarni faktor poljoprivredne proizvodnje su vodni resursi. Poljoprivredna proizvodnja je jedan od najvećih potrošača, ali i zagađivača vode. Neracionalna upotreba hemijskih sredstava i ispuštanje otpadnih voda iz stočarske proizvodnje značajno doprinose narušavanju kvaliteta vodnih resursa (Pawlak & Kolodziejczak, 2020).

Kako bi se ovi negativni efekti sveli na najmanju moguću meru, a poljoprivreda doprinela ostvarivanju ekološki održivog razvoja, potrebno je pridržavati se sledećih principa (Greeson, Quaranta, Salvia & Brandt, 2015):

- minimiziranje štetnog uticaja na zemljište;
- konstantna pokrivenost zemljišta usevima ili njihovim ostacima, i
- rotacija useva.

Minimizacija štetnog uticaja na zemljište podrazumeva takvo upravljanje ovim prirodnim resursom koje obezbeđuje da se hranjivi sastojci ne gube, a struktura ostaje očuvana. Konstantnom pokrivenošću zemljišta usevima ili njihovim ostacima sprečava se erozija i rast korova. Rotacija useva podrazumeva sadnju različitih useva na istom zemljištu tokom uzastopnih ciklusa rasta, odnosno setve (Arriaga, Guzman & Lowery, 2017). Rotacija ili smenjivanje useva je princip čija primena pojavu bolesti svodi na minimum, uz istovremeno optimalno korišćenje hranjivih sastojaka iz zemljišta. Plodored, kao faktor ekološke održivosti, pozitivno utiče na kvalitet zemljišta, ograničavanje pojave bolesti i korova, što povoljno utiče na visinu prinosa i ekonomske efekte poljoprivredne proizvodnje (Bowles et al., 2020).

Takođe, posebna pažnja trebalo bi da bude usmerena na proizvodnju zdravstveno-bezbedne hrane, koja u isto vreme omogućava i očuvanje prirodnih resursa i životne sredine. Zbog toga bi uspostavljanje održivog sistema poljoprivredne proizvodnje trebalo da predstavlja jedan od prioriteta, kako na nacionalnom, tako i na globalnom nivou. Naime, uspostavljanje poljoprivrednog sistema po principima održivosti

podrazumeva, pre svega, proizvodnju dovoljne količine hrane koja je: raznovrsna, kvalitetna, pristupačna i bezbedna po zdravlje (Damjanović, Živanović i Vasilkov, 2022). Takođe, politika bezbednosti hrane može dati očekivan doprinos ostvarivanju koncepta održivog ruralnog razvoja ukoliko je, kao što je to slučaj u zemljama Evropske unije, zasnovana na integralnom pristupu, koji, pored ostalog, uključuje principe odgovornosti i transparentnosti (Vapa Tankosić, Puvača, Giannenas, Tufarelli & Ignjatović, 2022).

## **DOPRINOS POLJOPRIVREDE OSTVARIVANJU EKONOMSKE ODRŽIVOSTI RURALNIH PODRUČJA**

Za početne faze privrednog razvoja karakteristično je da primarni sektor, odnosno poljoprivreda predstavlja dominantnu privrednu delatnost (Đurić & Njegovan, 2016). Naime, ekonomska teorija i praksa pokazuju da ekonomski razvoj počinje razvojem poljoprivrede. U ranim fazama razvoja poljoprivreda ima značajan udeo u vrednosti ostvarenog bruto domaćeg proizvoda, kao i u zaposlenosti. Industrijalizacija smanjuje broj ljudi koji su radno angažovani u poljoprivrednom sektoru, a istovremeno dolazi do grupisanja poljoprivrednog zemljišta i intenziviranja proizvodnje. Ovakav vid poljoprivredne proizvodnje, iako realizovan u određenom broju razvijenih zemalja, pokazao se kao efikasan način u borbi protiv gladi i globalnog siromaštva.

Danas, međutim, intenzivna poljoprivredna proizvodnja u razvijenim zemljama ne predstavlja više efikasan način borbe protiv siromaštva u svetu. Naime, dok razvijene zemlje ostvaruju sve veće prihode proizvodnjom i distribucijom poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, nerazvijeni deo sveta i dalje se suočava sa visokim stopama ruralnog siromaštva (United Nations, 2021).

U većini zemalja u razvoju poljoprivreda predstavlja primarnu delatnost privređivanja. Uz adekvatne mere ekonomske i agrarne politike, kao i politike ruralnog razvoja bazirane na finansijskoj podršci, poljoprivredna proizvodnja bi imala mogućnost da se osnaži i postane pokretač ukupnog ekonomskog napretka (Omilola & Rabele, 2017). Pored toga, finansijski podržan agrarni sektor postao bi ključni faktor napretka ruralnih područja, što bi uslovalo bolje uslove za zapošljavanje ruralne populacije i mogućnosti stabilnijeg dohotka i kvalitetnijeg života.

Jedan od mehanizama za redukciju siromaštva i ekonomski napredak ruralnih područja je diverzifikacija privrednih aktivnosti. Kao sastavni deo politike ruralnog razvoja, ova mera podrazumeva stvaranje povoljnih uslova u kojima bi se ruralna populacija, osim primarne poljoprivredne proizvodnje, bavila još nekom ekonomskom delatnošću (Salvioni, Henke & Vanni, 2020). Po pravilu, reč je o delatnostima koje se nadovezuju na primarnu poljoprivrednu proizvodnju i/ili oslanjaju na nju, kao što su prerada primarnih proizvoda ili delatnosti uslužnog sektora. Na taj način, zaokružuje se proseč primarne proizvodnje, prerade i proizvodnje prehrambenih proizvoda i njihovog plasmana u okviru tercijarnog sektora. Monofunkcionalnost poljoprivrede i orijentisanost ruralnih područja isključivo na primarnu poljoprivrednu proizvodnju predstavljaju faktor koji dovodi do smanjenja nivoa životnog standarda ruralnog stanovništva, što je jedan od osnovnih razloga migracija i narušavanja demografske slike sela (Merenikova, Agibalov & Lubkov, 2019). Diverzifikovanjem svojih ekonomskih aktivnosti ruralna domaćinstva ostvaruju veće i stabilnije prihode, pa je i njihova motivacija za život u ruralnim područjima veća. Dakle, kroz diverzifikaciju ruralne ekonomije utiče se, ne samo na ekonomsku, već i na socijalnu, odnosno demografsku održivost ruralnih područja (Đurić, Vukoje i Miljatović, 2021a).

Održivi razvoj ruralnih područja moguće je ostvariti samo ukoliko je razvojni proces baziran na uspostavljanju ravnoteže ekonomskih, socijalnih, političkih i pravnih faktora, uz istovremeno poštovanje principa zaštite životne sredine (Vorobyov & Bugai, 2019). Pri tome, za ostvarivanje ekonomske održivosti ovi autori navode neophodnost organizovanja efikasne proizvodnje, razvijenu infrastrukturu, kao i ekonomsku integraciju privrednih subjekata.

## **DOPRINOS POLJOPRIVREDE OSTVARIVANJU SOCIJALNE ODRŽIVOSTI RURALNIH PODRUČJA**

Sve tri dimenzije održivog ruralnog razvoja međusobno su povezane i uslovljene. Ukoliko su ostvareni uslovi za ekološku i ekonomsku održivost, to deluje stimulatивно na ruralno stanovništvo da ne napušta ruralna područja, što je jedan od preduslova socijalne održivosti. Naime, decenijama se ruralna područja suočavaju sa procesom deagrarizacije i

depopulacije, što narušava, ne samo starosnu i obrazovnu strukturu stanovništva, već dovodi u pitanje i budućnost poljoprivrede.

Jedan od osnovnih uticaja koji poljoprivreda ostvaruje u domenu socijalne održivosti je redukcija ekstremnog siromaštva i gladi, koji su tradicionalno prisutni u zemljama u razvoju. Adekvatna ishrana je od suštinskog značaja za postizanje većeg broja ciljeva održivog razvoja. Zadovoljavanje potreba za hranom jedan je od primarnih faktora koji utiču na zdravlje ljudi, njihovu sposobnost za rad i privređivanje, kao i njihovu produktivnost (Omilola & Robele, 2017). Ograničenja koja se javljaju zbog neadekvatne ishrane stanovništva su brojna, a o dimenzijama ovog globalnog problema govore i podaci UN, prema kojima je u 2019. godini čak svako treće dete na globalnom nivou bilo pothranjeno (UNICEF, 2019). Kao rešenje problema nameće se ideja o tehnološkom napretku i razvoju modela poljoprivrede koji će omogućiti siromašnim ruralnim domaćinstvima proizvodnju dovoljne količine zdravstveno bezbedne hrane za sopstvene potrebe. Naime, jedino kroz unapređenje sopstvenih kapaciteta ova kategorija ruralnih domaćinstava ima mogućnost za ostvarivanje dugoročno održivog opstanka i razvoja.

Pored ostalog, postizanje socijalne održivosti ruralnog razvoja uslovljeno je i poštovanjem rodne ravnopravnosti, odnosno eliminisanjem različitih formi diskriminacije. Naime, iako se u prethodnih nekoliko godina intenzivno zagovara, rodna ravnopravnost još uvek nije ostvarila dubok otisak u ekonomskoj i privrednoj održivosti (Benson-Walhen, 2017). Kao najčešći oblici rodne diskriminacije u ruralnim područjima javljaju se: pravo svojine nad zemljištem, neplaćeni rad, ograničene mogućnosti zapošljavanja i nemogućnost donošenja odluka (Sexsmith, 2017). Uskraćivanje ljudskih prava i mogućnosti izbora često se javljaju kao osnovi razlozi za odlazak ženske ruralne populacije u gradove. Na taj način, nepovoljno se utiče, kako na demografsku strukturu ruralnih područja i ostvarivanje socijalne održivosti.

Na ostvarivanje socijalno održivog razvoja, osim poljoprivrede, kao dominantne privredne delatnosti u ruralnim područjima, deluju i drugi brojni faktori. To su, pre svega, mogućnosti školovanja, zapošljavanja, ekonomski uslovi, odnosno visina prihoda, uslovi stanovanja, kao i socijalna uključenost u zajednicu (Joldžić, 2019). Održiva poljoprivreda bi trebalo da bude mehanizam koji sprečava migracije na relaciji selo-grad, odnosno depopulaciju ruralnih područja (Somanje et al., 2020). Pored toga, podsticanje kohezije i uključivanje vulnerabilnih društvenih grupa u

radne aktivnosti na gazdinstvima takođe predstavljaju preduslove održivosti. Na taj način, podsticanjem socijalizacije u ruralnim područjima i razvojem socijalnog preduzetništva, poljoprivreda može da ostvari doprinos socijalnoj održivosti ruralnih područja (Hudicova, Chovanec & Moudry, 2018). Iz svega navedenog može se zaključiti da, pored agrarne i politike ruralnog razvoja, na socijalnu dimenziju održivosti utiču i druge relevantne sektorske politike.

## **ZAKLJUČAK**

Primena koncepta održivog razvoja u svim sferama privrede i društva odavno ne predstavlja izbor, već nužnost. Pritom, ovakav koncept privređivanja neophodno je konstantno unapređivati i prilagođavati novim ekološkim, socijalnim i ekonomskim izazovima.

Ujedinjene nacije nastoje da svojim strategijama i dokumentima daju okvir kolektivnog održivog razmišljanja i ponašanja na globalnom nivou, koje je neophodno da bude prihvaćeno kako bi model održivog razvoja postao i praktično primenjen u svim ekonomskim i društvenim tokovima.

Aktuelnim razvojnim dokumentom, Agendom 2030, Ujedinjene nacije definisale su sedamnaest ciljeva održivog razvoja. Među razvojnim prioritetima nalaze se iskorenjavanje gladi i siromaštva, očuvanje prirodnih resursa i socijalne održivosti ruralnih područja. Ostvarivanje ovih ciljeva u velikoj meri zavisi od poljoprivrede, kao dominantne privredne delatnosti kojom ruralno stanovništvo obezbeđuje svoju egzistenciju.

Minimiziranje štetnog uticaja na prirodne resurse i obezbeđenje proizvodnje dovoljne količine zdravstveno bezbedne hrane predstavlja nemerljiv doprinos poljoprivrede ostvarivanju ekološke održivosti. Sa druge strane, diverzifikacija privrednih aktivnosti ruralne populacije uz adekvatne mere finansijske podrške poljoprivredi ostvaruje direktan pozitivan uticaj na ekonomsku dimenziju održivog razvoja. Obezbeđenje ekonomske motivisanosti ruralnog stanovništva za privređivanjem i životom u ruralnim sredinama, uz poštovanje ljudskih prava predstavljaju osnov za postizanje dugoročne socijalne, odnosno demografske održivosti. Iz navedenog se može zaključiti da poljoprivreda predstavlja moćno sredstvo u ostvarivanju ciljeva održivog razvoja, a optimalan efekat moguće je postići samo uz poštovanje sva tri principa održivosti.

## ZAHVALNICA

Sredstva za realizaciju istraživanja obezbeđena su od strane Ministarstva za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije (ugovor br. 451-03-47/2023-01/200117)

## LITERATURA

1. Adenle, A.A., Weding, K., & Azadi, H. (2019). Sustainable Agriculture and Food Security in Africa: The Role of Innovative Technologies and International Organizations. *Technology in Society*, 58(C), 1–17, doi: 10.1016/j.techsoc.2019.05.007
2. Arriaga, F.J., Guzman, J., & Lowery, B. (2017). Conventional agricultural production systems and soil functions. *Soil Health Intensif. Agroecosystems* 2017, 1, 109–125.
3. Benson-Wahlen, C. (2017). *Achieve Gender Equality to Deliver the SDGs*, report, UN, New York
4. Beltran-Pena, A., Rosa, L., & D’Odorico, P. (2020). Global food self-sufficiency in the 21<sup>st</sup> century under sustainable intensification of agriculture. *Environmental Research Letters*, 15 (2020), doi: 10.1088/1748-9326/ab9388
5. Blowfield, M., & Murray, A. (2011). *Corporate responsibility: A critical introduction*. New York, NY: Oxford University Press.
6. Bowles, T.M., Mooshammer, M., Socolar, Y., Calderón, F., Cavigelli, M.A., Culman, S.W. et al. (2020). Long-term evidence shows that crop-rotation diversification increases agricultural resilience to adverse growing conditions in North America. *One Earth* 2020, 2, 284–293
7. Cui, K. & Shoemaker, S.P. (2018). A look at food security in China. *Science of Food* 2 (4) doi: 10.1038/s41538-018-0012-x
8. Damjanović, A., Živanović, N., i Vasilkov, Z. (2022). Strategija “Od polja do stola”: pokušaj simbioze proizvodnje hrane i ekologije u Evropskoj uniji. *Ecologica*, 105, 17-24.
9. Đurić, K., Njegovan, Z. (2016). *Ekonomika poljoprivrede*, Novi Sad, Poljoprivredni fakultet
10. Đurić, K., Ivanišević, D., Jahić, M., i Prodanović, R. (2021). Mere agrarne politike u funkciji održivog ruralnog razvoja Republike Srbije. *Ecologica*, 102, 264-270.

11. Đurić, K., Vukoje, V., i Miljatović, A. (2021a). Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti kao faktor održivog ruralnog razvoja. *Ecologica*, 104, 611-618.
12. FAO (2020). *The State of Food Security and Nutrition in the world 2020*, report, Rome, Italy
13. FAO (2021). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2021*, report, Rome, Italy
14. Garnett, T., Appleby, M.C., Balmford, A., & Bateman, I.J. (2013). Sustainable Intensification in Agriculture: Premises and Policies. *Science, Policy Forum*, 341(6141), 33-34.
15. Giddings, B., Hopwood, B., & O'Brien, G. (2002). Environment, Economy and Society: Fitting Them Together into Sustainable Development. *Sustainable Development*, 10(2002), 187-196.
16. Greeson, N., Quaranta, G., Salvia, R., & Brandt, J. (2015). Long-term involvement of stakeholders in research projects on desertification and land degradation: How has their perception of the issues changed and what strategies have emerged for combating desertification? *Journal of Arid Environments*, Volume 114, March 01, 2015, 124-133
17. Hazell, P. & Wood, S. (2008). Drivers of change in global agriculture. *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci.*, 363, 495-515, doi: 10.1098/rstb.2007.2166
18. Hudicova, E., Chovanec, T., & Moudry, J. (2018). Social entrepreneurship in agriculture, a sustainable practice for social and economic cohesion in rural areas: the case of Czech Republic. *European Countryside*, 3, 377-397.
19. Joldžić, V. (2019). *Socijalne dimenzije održivog razvoja*, Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
20. Juma, C., Tabo, R., Wilson, K., & Conway, G. (2013). *Innovation for Sustainable Intensification in Africa*, The Montpellier Panel, London: Agriculture for Impact
21. King, T., Cole, M., Farber, J.M., Eisenbrand, G., Zabaras, D., Fox, E.M. et al. (2017). Food safety for food security: relationship between global megatrends and developments in food safety. *Trends in Food Science & Technology*, 68, 160-175.
22. Labović, B., Vujović, D., i Dašić, B. (2021). The comparasion of the conventional development and sustainable developement model. *Ekonomija – teorija i praksa*, 14 (3), 85-105.

23. Merenikova, J., Agibalov, A., & Lubkov, V. (2019): Resources for the transition of rural areas to a diversified model. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science* 274 (2019), doi: 10.1088/1755-1315/274/1/01 2020
24. Momčilović, P. (2019). *Održivost, odrast i hrana*, Beograd, Platforma za teoriju i praksu društvenih dobara – Zajedničko.org. Dostupno na: <https://zajednicko.org/blog/publikacija-i-odrzivost-odrast-i-hrana-i-predrag-momcilovic/>
25. Munitlak Ivanović, O. (2018). *Implementacija održivog razvoja primenom Milenijumskih ciljeva*, Beograd, Institut ekonomskih nauka
26. Nellemann, C., Macdevetta, M., Manders, T., Eickhout, B., Svihus, B., Prins, A.G. et al. (2019). *The Environmental Food Crisis: The Environment's Role in Averting Future Food Crises*. A UNEP Rapid Response Assessment; United Nations Environment Programme, GRID-Arendal: Arendal, Norway
27. Omilola, B., Robele, S., (2017). *The Central Position of Agriculture within the 2030 Agenda for Sustainable Development*, IFPRI Discussion Paper
28. Oljača, S., Dolijanović, Ž. (2010). *Praktikum iz agroekologije*, Beograd, Poljoprivredni fakultet
29. Pawlak, K. & Kolodziejczak, M. (2020). The Role of Agriculture in Ensuring Food Security in Developing Countries: Considerations in the Context of the Problem of Sustainable Food Production. *Sustainability*, 12(13), 5488, doi: 10.3390/su121135488
30. Praća, N., Paspalj, M., i Paspalj, D. (2017). Ekonomska analiza uticaja savremene poljoprivrede na održivi razvoj. *Oditor – časopis za menadžment, pravo i finansije*, III(1/201), 3-50.
31. Pretty, J., Toulmin, C., & Williams, S. (2011). Sustainable intensification in African agriculture. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 9, 5–24, doi: 10.3763/ijas.2010.0583
32. Salvioni, C., Henke, R., & Vanni, F. (2020): The Impact of Non-Agricultural Diversification on Financial Performance: Evidence from Family Farms in Italy, *Sustainability*. 12(2), 486, doi: 10-3390/su12020486
33. Sexsmith, K. (2017). *Promoting Gender Equality in Foreign Agricultural Investments: Lessons from voluntary sustainability standards*, report, International Institute for Sustainable Development, Winnipeg, Manitoba, Canada

34. Somanje, A. N., Mohan, G., Lopes, J., Mensah, A., Gordon, C., Zhou, X. et al. (2020). Challenges and potentials solutions for sustainable urban-rural linkages in a Ghanain Context. *Sustainability*, 12/507, doi: 10.3390/su12020507
35. United Nations (1993). *Report of the United Nations Conference on Environmental and Development*, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, Volume 2, Proceedings of the Conference, New York
36. United Nations (2002). *The Johannesburg Declaration on Sustainable Development*, World Summit on Sustainable Development, 4 September 2002
37. United Nations (2015). *Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development*, report, No. A/RES/1/313, New York
38. United Nations (2015a). *The Millennium Development Goals Report 2015*, New York
39. United Nations (2021). *The Sustainable Development Goals Report 2021*, New York
40. UNICEF (2019). *Deca, hrana i ishrana – Pravilan rast u svetu koji se menja*, Izveštaj o stanju dece u svetu 2019. godine, UN Office of Global Insight and Policy, New York
41. Vapa Tankosić, J., Puvača, N., Giannenas, I., Tufarelli, V., & Ignjatijević, S. (2022). Food Safety Policy in the European Union. *Journal of Agronomy, Techology and Engineering Management*, 5(2), 712-717.
42. Vorobyov, S., & Bugai, Y. (2019). Factors of socio-ekonomic development of rural areas, International Conference on Sustainable Development of Cross-Border Regions. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science*, 395 (2019), 1-4.
43. Xie, H., Huang, Y., Chen, Q., Zhang, Y., & Wu, Q. (2019). Prospects for agricultural sustainable intensification: a review of research. *Land*, 2019, 8 (11), 157, doi: 10.3390/land8110157
44. Zhang, J., Chen, G.C., Xing, S., Shan, Q., Wang, Y., & Li, Z. (2011). Water Shortages and Countermeasures for Sustainable Utilisation in the Context of Climate Change in the Yellow River Delta Region, China. *International Journal of Sustainable Developemt and World Ecology*, 18(2), 177–185, doi: 10.1080/12504509.2011.556814
45. Our World in Data (2023, mart 08), <http://ourworldindata.org>

# THE CONTRIBUTION OF AGRICULTURE TO THE REALIZATION OF THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Katarina Đurić

Mirela Tomaš Simin

Mirjana Lukač Bulatović

Todor Marković

Danica Glavaš Trbić

**Abstract:** *The concept of sustainable development represents a globally accepted development model in all segments of the economy and society, including agriculture. The aim of the paper is to show, by systematizing past experiences, the contribution that agriculture makes in the realm of realizing the concept of sustainable development, with a special emphasis on food security in developing countries. The paper specifically analyzes the impact of agriculture on the ecological, economic and social dimensions of sustainable development. The main contribution of agriculture in the field of ecological sustainability is minimizing the harmful impact on natural resources and ensuring the production of a sufficient amount of healthy and safe food. One of the factors that contributes to the economic sustainability of agricultural farms, and thus of rural areas, is the diversification of the economic activities of the rural population with adequate measures of financial support for agriculture. Ensuring the economic motivation of the rural population to earn money and live in rural areas, with respect for human rights, is the basis for achieving long-term social and demographic sustainability.*

**Keywords:** *agriculture / sustainable development / rural development / millennium goals / Agenda 2030 / food security.*